

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Кваліфікаційна робота
магістра

з теми: **«Формування образного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення засобами художніх творів»**

Виконала:
магістрантка 2 курсу, групи SoL2-M22z
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Антоніна КИРИЄВСЬКА

Керівник:
Олена БЄЛОВА
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри логопедії та спеціальних методик

Рецензент:
Світлана МИХАЛЬСЬКА
доктор психологічних
наук, доцент кафедри корекційної
педагогіки та інклюзивної освіти

Кам'янець-Подільський – 2023 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ПІДГРУНТЯ ВИВЧЕННЯ АСПЕКТІВ ОБРАЗНОГО МОВЛЕННЯ	6
1.1. Дескрипція складових образного мовлення.....	6
1.2. Розвиток образного мовлення в дітей старшого дошкільного віку з нормотиповим психофізичним розвитком.....	11
1.3. Особливості розвитку образного мовлення в дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення.....	18
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ РОЗВИТКУ ОБРАЗНОГО МОВЛЕННЯ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ	23
2.1. Методи дослідження образного мовлення.....	23
2.2 Аналіз результатів дослідження.....	32
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ РОЗУМІННЯ ОБРАЗНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЬМИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМ МОВЛЕННЯ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ	39
3.1. Організація формувального експерименту.....	39
3.2. Обґрунтування навчально-розвиткової методики для формування образного мовлення в дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення засобами художніх творів.....	44
3.3 Аналіз результатів формувального експерименту.....	51
ВИСНОВКИ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	66
ДОДАТКИ	73

ВСТУП

Актуальність теми. Розуміння дітьми старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення образного мовлення є складним процесом, який потребує комплексного дослідження, врахування їх інтелектуальних можливостей, усвідомлення зв'язків та відношень між предметами і явищами навколишнього світу. Сформованість мисленневих операційних дій в старших дошкільників з порушеннями мовлення, дозволяють розуміти та оперувати вербальними позначеннями образного змісту метафор і прислів'їв.

Проблема розвитку образного мовлення в дітей є предметом дослідження багатьох вчених та практиків, які основну увагу приділяли вивченню її в дітей з нормотиповим розвитком: методика навчання виразності мовлення дітей старшого дошкільного віку (О. Амацьєва); дослідження рівнів розвитку образного мовлення дітей передшкільного віку засобами художньої літератури (А. Богуш, І. Попова); опис розвитку художнього слова в освітньому просторі (Н. Гавриш); розвиток образного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами поетичного гумору (І. Попова); визначено спільні складові між лінгвістичними та візуальними уявленнями простору (W. Hayward, M. Tarr); розкрито педагогічні моделі з розвитку дитячої уяви (R. Isbell & S. Raines); усвідомлення просторових прикметників та їх зв'язок із виконанням невербальних просторових завдань (R. Odean, C. Abad, M. Shannon). Також, проблема мовленнєвого розвитку була предметом вивчення у дітей з порушеннями мовлення: досліджувалось вербально-логічне мислення в дітей старшого дошкільного віку з логопатологією (О. Белова); охарактеризовано вплив специфічних розладів мовлення на сформованість просторового уявлення (С. Конопляста; О. Vielova та ін.).

Проблемне питання щодо образного мовлення не розкрито ґрунтовно в галузі спеціальної педагогіки що й обумовило вибір теми нашого дослідження: **«Формування образного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення засобами художніх творів».**

Мета дослідження – обґрунтувати та адаптувати навчально-розвиткову методику, спрямовану на формування розуміння та використання у власному мовленні образних виразі дітьми старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення засобами художніх творів.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати наукову літературу щодо проблеми дослідження. Розкрити особливості розвитку образного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з нормотиповим психофізичним розвитком та з порушеннями мовлення.

2. Модернізувати та експериментально перевірити методику спрямовану на вивчення розумінь образного мовлення дітьми старшого дошкільного віку з нормотиповим психофізичним розвитком та з порушеннями мовлення.

3. Розробити навчально-розвиткову методику для формування образного мовлення в дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення засобами художніх творів та перевірити її ефективність.

Об'єкт дослідження – розвиток мовлення

Предмет дослідження – формування образного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення, засобами художніх творів.

Методи дослідження: – *теоретичні:* аналіз наукової літератури з проблеми дослідження;

– *емпіричні:* методики для вивчення критеріїв образного мовлення (семантичного, прагматичного, експресивно-стилістичного) дітьми старшого

дошкільного віку з порушеннями; констатувальний та формувальний експерименти;

– *методи математичної статистики*: кількісний та якісний аналіз одержаних під час експерименту емпіричних даних; t - критерій Стьюдента.

Теоретичне значення. Описано зміст складові «образного мовлення», охарактеризовано особливості розуміння дітьми старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення образного мовлення; порівняльний аналіз матеріалів дослідження старших дошкільників з порушеннями мовлення з нормотиповим психофізичним розвитком.

Практичне значення результатів дослідження. Розроблена навчально-корекційна методика для формування розуміння образного мовлення дітьми старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення засобами художніх творів.

Базою дослідження є ЗДО № 3 «Ладоньки», Рівненська область, м. Здолбунів; ЗДО № 32 Рівненської міської ради, м. Рівне, Рівненська область.

Апробація матеріалів дослідження була висвітлена у наукових публікаціях: «Теоретичний аналіз вивчення образного мовлення у дітей дошкільного віку із порушеннями мовлення», «Особливості розвитку образного мовлення у дітей дошкільного віку із порушеннями мовлення».

Структура наукової роботи: складається зі вступу, двох розділів, висновку, списку використаних джерел, додатків. У роботі вміщено діаграми, таблиці та рисунки. Загальний обсяг наукової роботи – 91 сторінок, з них 65 сторінок основного тексту.

ВИСНОВКИ

Аналіз матеріалів теоретичного та практичного дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

1. Визначено, що образне мовлення розширює інтелектуальний розвиток людини. Базовими його складовими є порівняння, персоніфікація, алітерація, гіпербола, метафора, ономаіопея та ідіома. Для оволодіння образними висловлюваннями необхідно не лише розуміти слова, які входять до їх складу, але й вміти на основі цих слів відновлювати в пам'яті наявні образи та формувати нові. Вихідною основою для цього слугує накопичення достатнього запасу уявлень відповідних їм слів.

Вивчено, що дошкільний вік є ключовим для розвитку мовлення у дітей. В цей час мова дітей розвивається через їхню активність та спілкування. Розвиток мовлення включає в себе практичне спілкування та мислення. Діти старшого дошкільного віку досягають високого рівня в мовленні, розширюють свій словник, вчать будувати складні речення, розуміють граматичні правила та контролюють своє мовлення.

Розкрито, що діти старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення мають недостатньо розвинутий практичний досвід та пізнавальну активність, що призводить до труднощів в розумінні та використанні образного мовлення під час спілкування.

2. Укомплектовано методику для дослідження семантичного, прагматичного та експресивно-стилістичного критеріїв образного мовлення. Визначені критерії оцінювання дають можливість виявити у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення рівень розвитку вмінь розуміння та використання у власному мовленні слів з переносним значенням.

Встановлено, що діти старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення мають лише середні (семантичний – 64,3%; прагматичний – 57,1%; експресивно-стилістичний – 42,9%) та низькі (семантичний – 35,7%; прагматичний – 42,9%; експресивно-стилістичний – 57,1%) показники з розвитку критеріїв образного мовлення. В той час їх одноліткам з нормотиповим розвитком притаманні високий (семантичний – 81,3%; прагматичний – 62,5%; експресивно-стилістичний – 56,3%) та середній (семантичний – 18,8%; прагматичний – 35,7%; експресивно-стилістичний – 43,8%) рівні. Спостережено, що респонденти з низьким рівнем не розуміли фразеологізм та не використовували у власному мовленні переносні значення слів. Недостатній рівень володіння старшими дошкільниками лексикою образного мовлення обмежує їх активний словниковий запас і не сприяє розвитку мовлення.

3. Визначено, що для формування образного мовлення дитина повинна навчитися не тільки розуміти слова, але й вміти на основі цих слів відновлювати в пам'яті наявні образи та формувати нові. Вихідною основою для цього слугує накопичення достатнього запасу уявлень відповідних слів.

Розроблено навчально-розвиткову методику, що спрямована на формування у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення розуміння та використання в спілкуванні переносних значень слів. Укомплектована методика включала наступні завдання: пояснення типів образного мовлення; слухання віршів та знаходження образних висловів; самостійний аналіз віршів та пояснення образного фразеологізму; слухання художніх творів та визначення образного фразеологізму; самостійний аналіз художніх творів, визначення образних виразів та їх пояснення; створення образних виразів самостійно.

Порівняльний аналіз констатувального та формувального експериментів доводить, що навчально-розвиткова робота, яка проводилась із дітьми з порушеннями мовлення, котрі мали середні та низькі показники – є ефективною. Повторне дослідження свідчить про підвищення їх високого рівня на 42,9% ($VE_g 0 < RE_g 42,9$) та зниження середнього на 14,3% ($VE_g 64,3 < RE_g 50$) та низького на 28,6% ($VE_g 35,7 < RE_g 7,1$). Респонденти, в котрих було виявлено низькі результати не відвідували усіх занять, тому їх семантичний, прагматичний та експресивно-стилістичний критерії образного мовлення не сформовано і потребують додаткового формувального впливу.

Проведене дослідження не вичерпує усіх питань окресленої проблеми. перспективою для подальшої наукової роботи є урахування мовленнєвого дизонтогенезу (у дітей з дислалією, дизартрією, ринолалією та ін.).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амацьєва О. П. Методика навчання виразності мовлення дітей старшого дошкільного віку: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Одеса, 1997.
2. Андрійчук О. Проблема розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку: теоретичний аспект. *Педагогічний часопис Волині*. 2018. №1. С.7 – 11.
3. Белова О. Б. Конститування імпресивного та експресивного вербально-просторового уявлення в дітей старшого дошкільного віку з логопатологією. *Інноваційна педагогіка. Науковий журнал*. Одеса: Гельветіка. Вип. 56. Том 1. 2023. С. 92–96.
4. Белова О.Б. Дескрипція сформованості вербально-логічного мислення в дітей старшого дошкільного віку з логопатологією. *Вісник: зб. наук. Луганського національного національного університету імені Тараса Шевченка* № 1 (355), 2023, С.106–114.
5. Богущ А, Попова І. Розвиток образного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами поетичного гумору. Київ : Вид. дім «Слово», 2014.
6. Богущ А., Попова І. Вихідні рівні розвитку образного мовлення дітей передшкільного віку засобами художньої літератури. *Науковий Вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 1 (56), 2017, С.194–197.
7. Гавриш Н. Художньому слову гідне місце в освітньому просторі. *Дошкільне виховання*, 2006. № 3. С. 15–26.
8. Грузинська І.М. Психологічні умови формування творчої уяви у дітей дошкільного віку: теоретичний аналіз проблеми. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*. 2017, С. 95 – 102.

9. Дитячі вірші Електронний ресурс: deti.e-papa.com.ua/virshi-dlya-ditei/virshi-pro-tvarin/
10. Дуткевич Т. В. *Психологія дитяча*. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. 348с.
11. Дьяченко О. М. Про основні напрямки розвитку уяви у дошкільників. *Молодий вчений*. 2016. №6. С. 402 – 407.
12. Казки Василя Сухомлинського. Електронний ресурс: <https://derevo-kazok.org/kazki-vasilja-suhomlinskogo/>
13. Конопляста С. Ю. *Рунолалія від А до Я* : монографія. Київ : Книгаплюс, 2016. 312 с.
14. Литвиненко В. А *Формування творчої уяви у дітей з ФФНМ*. Актуальні питання корекційної освіти. 2011. Вип. 2. С.127–139.
15. Оповідання (Майк Йогансен) «Як мураші наїлися цукру». Електронний ресурс: URL: <https://cutt.ly/YgI1Wll>
16. Пепі. Дитячі вірші Електронний ресурс: <https://pepi.com.ua/biblioteka/virshi/veselka>
17. Попова І. І. Розвиток образного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами поетичного гумору: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Одеса, 2016.
18. Початкові класи. Все для вчителя початкових класів. Вірш Д. Безносенко «Восьминіг». Електронний ресурс: URL: <https://cutt.ly/ggOfLgG>
19. Abrahamsen, E.P., & Burke-Williams, D. Comprehension of idioms by children with learning disabilities: *Metaphoric transparency and syntactic frozenness*. *Journal of Psycholinguistic Research*, 2004, 33, 203-215.
20. Artemyeva, T.V. Peculiarities of primary school children figurative speech comprehension. *World Applied Sciences Journal*, 1987, 27(6), 738-741. doi: 10.5829/idosi.wasj.2013.27.06.13709.

21. Belobrykina, O.A. *Speech and communication*. Jaroslavl: Akademija razvitija. 1998.
22. Bielova O. The state of development of components of speech readiness of older preschool children with speech disorders. *SPECIAL EDUCATION*. 2021. 1(42). P.137–189.
23. Bishop D. V. M. Pragmatic language impairment: A correlate of SLI, a distinct subgroup, or part of the autistic continuum? In: Bishop D. V. M., Leonard L. B. (eds) *Speech and language impairments in children: Causes characteristics, intervention, and outcome*, Hove, England: Psychology Press, 2000, p. 99–113.
24. Bishop D. V. M. Speech and language difficulties. In: Rutter M., Taylor E. (eds) *Child and adolescent psychiatry: Modern approaches*, Oxford, England: Blackwell Science, 2002, p. 664–681.
25. Brock J., Norbury C., Einav S., Nation K. Do individuals with autism process words in context? Evidence from language-mediated eye-movements. *Cognition*, 2008, 108: 896–904. doi:10.1016/j.cognition.2008. 06.007.
26. Caillies, S., & Le Sourn-Bissaoui, S. Children's understanding of idioms and theory of mind development. *Developmental Science*, 2008, 11, 703-711. doi: 10.1111/j.1467-7687.2008.00720.x.
27. Caillies, S., & Le Sourn-Bissaoui, S. Idiom comprehension in French children: A cock-and-bull story. *European Journal of Developmental Psychology*, 2006, 3(2), 189-206. doi: 10.1080/17405620500412325.
28. Cain, K., Oakhill, J., & Lemmon, K. The relation between children's reading comprehension level and their comprehension of idioms. *Journal of Experimental Child Psychology*, 2005, 90, 65-87. doi: 10.1016/j.jecp.2004.09.003.
29. Cain, K., Towse, A.S., & Knight, R.S. The development of idiom comprehension: An investigation of semantic and contextual processing skills.

- Journal of Experimental Child Psychology*, 2009. 102, 280-298. doi: 10.1016/j.jecp.2008.08.001.
30. Chahboun S., Vulchanov V., Saldaña D., Eshuis H., Vulchanova M. Can you play with fire and not hurt yourself? A comparative study in idiom comprehension between individuals with and without autism spectrum disorder. 2016, PLoS One 11(12): e0168571doi:10.1371/journal.pone.0168571.
 31. Chiappe, D.L., & Chiappe, P. The role of working memory in metaphor production and comprehension. *Journal of Memory and Language*, 2007, 56, 172-188. doi: 10.1016/j.jml.2006.11.006.
 32. Eliseeva, N., Guts, E.N., & Marin, A. Comprehension of idiomatic expressions by Russian speaking typically developing children. *Psychology: State of the Art*, 2017, 10(4), 22-32. doi: 10.11621/pir.2017.0403.
 33. Falkum I. L., Recassens M., Clark E. V. “The moustache sits down first”: On the acquisition of metonymy. *Journal of Child Language*, 2017, 44: 87–119. doi:10.1017/S0305000720.
 34. Gathercole S. E., Baddeley A. D. Phonological memory deficits in language disordered children: Is there a causal connection? *Journal of Memory and Language*, 1990, 29: 336–360.
 35. Gibbs R. *The poetics of mind. Figurative thought, language and understanding*. Cambridge: Cambridge University Press. 1994.
 36. Gibbs, R. Linguistic factors in children’s understanding of idioms. *Journal of Child Language*, 1987, 14(3), 569-586. doi: 10.1017/S0305000900010291.
 37. Hannon B., Daneman M. A new tool for measuring and understanding individual differences in the component processes of reading comprehension. *Journal of Educational Psychology*, 2001, 93, P. 103-128. <http://dx.doi.org/10.1037/0022-0663.93.1.103>

38. Honeck R. P. *A Proverb in Mind: The Cognitive Science of Proverbial Wit and Wisdom*. Mahwah, NJ and London: Lawrence Erlbaum. 1997.
39. Kalmykova, L.O. The psychology of speech activity formation in preschool children. Kyiv: Feniks. 2008.
40. Kharchenko, N.V., & Mysan, I.V. Psycholinguistic study of the speech of older preschool children: Specific features of understanding the figurative meaning of phrases and their use in spontaneous speech. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Pedagogy and Psychology"*, 2021, 7(2), 25-37. DOI: 10.52534/msu-pp.7(2).2021.25-37
41. Kharchenko, V.K. Semantics of the word in children's speech: Problems and observations. In *Children's speech as a subject of linguistic study*. 2013. (pp. 23-34).
42. Lestari W. W. *An Analysis of Figurative Language in Taylor Swift's Songs*. Jakarta: Universitas Gunadarma, 2017.
43. Levorato M. *The acquisition of idioms and the development of figurative competence*. In: C. Cacciari, P. Tabossi, (eds.) *Idioms; Processing, Structure, and Interpretation*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 1993.
44. Levorato, M.C., & Cacciari, C. Children's comprehension and production of idioms – the role of context and familiarity. *Journal of Child Language*, 1992, 19(2), 415-433. doi: 10.1017/S0305000900011478.
45. Nippold M.A., Sullivan M. P. Verbal and Perceptual Analogical Reasoning and Proportional Metaphor Comprehension in Young Children. *Journal of Speech and Hearing Research*. 198727: P. 197–205.
46. Oakhill, J., Cain, K., & Nesi, B. Understanding of idiomatic expressions in context in skilled and less-skilled comprehenders: Online processing and interpretation. *Scientific Studies of Reading*, 2016, 20(2), 124–139.

47. Olson D. R. *Literate mentalities: Literacy, consciousness of language and modes of thought*. In: D.R. Olson, N. Torrance (Eds.). *Modes of thought*, Cambridge: Cambridge University Press. Olson, D.R. 1996, P.141–151.
48. Olson D. R., Torrance, N. *The Cambridge Handbook of Literacy*. Cambridge: Cambridge University Press. 2008.
49. Ortony A., Schallert D., L., Reynolds R.E., Antos S. J. Interpreting metaphors and idioms: Some effects of context on comprehension. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior* 1978, 17, 465–477.
50. Olofson E. L., Casey D., Oluyedun O., van Herwegen J., Beccera A., Rundblad G. Youth with autism spectrum disorder comprehend lexicalized and novel primary conceptual metaphors. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 2014, 44(10): 2568–2583.
51. Osman D. M., Shohdi S., Aziz A. A. Pragmatic difficulties in children with specific language impairment. *International Journal of Pediatric Otorhinolaryngology*, 2011, 75: 171–176.
52. Pearson, B.Z. The comprehension of metaphor by preschool children. *Journal of Child Language*, 1990, 17, 185-203.
53. Perrine L. *Sound and Sense*. London: Harcourt Brace College Publisher, 1991
54. Pinto M. A., Melogno S., Iliceto P. Assessing metaphor comprehension as a metasemantic ability in students from 9- to 14 years-old. *LINGVARVMARENA*, 2011. vol. 2, P. 57 – 77.
55. Rifai A. *The Analysis of Figure of Speech in Rage Against the Machine Song Lyrics (Bullet in the Head, No Shelter)*. Jakarta: Universitas Islam Negeri Syarif Hidayatullah, 2010.
56. Saarnio, D. A., Oka, E. R., Paris, S. G. Developmental predictors of children's reading comprehension. In T. H. Carr, B. A. Levy (Eds.), *Reading and its*

- development: Component skills approaches (pp. 57–79). New York: Academic Press. 1990.
57. Steen, G.J. Can discourse properties of metaphor affect metaphor recognition? *Journal of Pragmatics*, 2004, 36 (7), 1295-1313. <http://dx.doi.org/10.1016/j.pragma.2003.10.014>
 58. Turner, M. *The Literary Mind*. New York: Oxford University Press. 1996.
 59. Vosniadou, S., & Ortony, A. Testing the metaphoric competence of the young child: Paraphrase vs. Enactment. *Human Development*, 1986, 29, 226-230.
 60. Vosniadou, S., Ortony, A. *Similarity and analogical reasoning*, Cambridge University Press. 1998.
 61. Vosniadou, S.; Ortony, A.; Reynolds, R.E.; Wilson, P.T. Sources of difficulty in the young child's understanding of metaphorical language. *Child Development*. 1984, 55: 1588-1606. <http://dx.doi.org/10.2307/1130028>
 62. Winner E., Rosentiel, A. K., Gardner, H. The Development of Metaphoric Understanding. *Developmental Psychology*, 1976, 12: 289-297.
 63. Winner, E. *The Point of Words. Children's Understanding of Metaphor and Irony*. Harvard: Harvard University Press. 1997.
 64. Winner, E., Rosentiel, A. K., Gardner, H. The Development of Metaphoric Understanding. *Developmental Psychology*. 1976, 12: 289-297. <http://dx.doi.org/10.1037/0012-1649.12.4.289>
 65. Weismer S. E., Tomblin J. B., Zhang X., Buckwalter P., Chynoweth J. G., Jones M. Nonword repetition performance in school-age children with and without language impairment. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 2000, 43(4): 865–878. doi:10.1044/jslhr.4304.865.
 66. Uzhchenko, V.D., & Uzhchenko, D.V. *Phraseology of the modern Ukrainian language*. Kyiv: Znannja. 2007